

ИСТОРИСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИСКОГ ИНСТИТУТА НРЦГ И ИСТОРИСКОГ ДРУШТВА НРЦГ

Година XIII

Титовград, 1960

Књ. XVII, св. 2

Борислав М. Радојковић

РАСМАТРАЊА О ДЕОНОМ ВЛАДАЊУ И ДЕОНИМ КНЕЖЕВИНАМА

У првом делу наших „Расматрања о деоном владању“¹⁾ видели смо да је деоно владање било једна политичко-правна установа Средњег века, која се састојала у томе, да једног владара, када је имао више синова, после његове смрти, у власти није наслеђивао један син, престолонаследник, него су га наслеђивали сви синови, који су, сви, постајали владари и владали заједнички, делећи међу собом земљу и власт. Насупрот самовлади једног владара, деоно владање је дакле било заједничко владање више владара, уз деобу земље и власти, по извесном систему. — Ова установа имала је своје корене у пред-државном добу, у добу на измаку војне демократије, и била је продукт примитивне материјалне и њоме условљене духовне културе свога доба, када се са државом и државном влашћу поступало као са приватним власништвом владаочевим. Под утицајем специфичних услова у појединим државама систем деоног владања диференцирао се у системе засноване на различитим принципима у погледу деобе земље и власти. — Расматрајући случајеве деоног владања у српским државама Средњег века, а понаособ у Рашкој и Зети, од VIII—XII века, утврдили смо да је деоно владање у тим државама почивало на принципу неједнаких права на земљу и власт. Деоно владање у овим земљама било је засновано на принципу доминације. Један син постајао би владар целе државе (велики жупан, кнез, краљ), док би од осталих синова сваки постајао владар једног дела државе (жупан, кнез „дела отачаства“). Владар државе био би врховни господар својој браћи, владарима делова. Владар државе владао би државом и својом браћом. — На овом месту, расматраћемо случајеве деоног владања у Рашкој и Зети,

¹⁾ Б. Радојковић, Расматрања о деоном владању и деоним кнежевинама, „Историски часопис“ Историског института САН, књ. 8, Београд, 1959.

настале током XII века, и изложићемо даље принципе деоног владања, које нам ти случајеви расветљавају.

*

Први случај деоног владања у XII веку налазимо у краљевини Зети. Ако је тачно писање попа Дукљанина да је краљ Бодин имао више синова, онда је у краљевини Зети, после Бодинове смрти, морао наступити случај деоног владања. По Дукљанину, најстарији син Бодинов звао би се Михаило. Према томе, Михаило би морао, око год. 1101/2, наследити очеву власт и постати краљ Зете, док би његова браћа морала постати деони кнезови. Али и Бодинова владање било је такође деоно владање. Стога би, поред Бодинових синова, морали остати да владају, у својим деоним кнежевинама, и даље Бодинова полубраћа, одн. Михаилови полустричеви Доброслав и браћа му, који су, као деони кнезови, владали и за време Бодиново. А осим њих, своју деону кнежевину би имао и кнез Владимир, Бодинов синовац од најстаријег брата му Владимира, дакле Михаилов брат од стрица, који је морао владати и за време Бодиново, у деоној кнежевини свога оца. — Дукљанин је деоног кнеза Доброслава претставио као краља Зете, који после смрти краља Бодина долази на власт, и то путем избора од стране народа. Дукљанин не каже колико је година „краљевао“ Доброслав. — И деоног кнеза Владимира Дукљанин је такође претставио као краља Зете, и то опет као изборног краља. За њега Дукљанин каже да је владао више од 11 година. — Дукљанин још спомиње и Кочопара, сина кнеза Радослава, брата краља Михаила, који је живео у изгнанству. Али о њему даје само нејасне и неодређене податке. Дукљанин Кочопара не назива краљем, а не каже изрично ни да је владао Зетом („*remanist in Zenta*“), нити каже колико година је остао на власти у Зети.²⁾ — Није тешко увидети да ово Дукљаниново писање не може да буде историски тачно, јер, пре свега, зетска држава, као што знамо, није била изборна монархија, са неким изборним телом, него наследна монархија са системом деоног владања, ако је било више владара. То је једно. А друго: пошто се овде радило о двојници деоних владара, то је јасна ствар да Дукљанинов израз „народ“ („*populus*“) није могао никако значити народ целе државе, него је морао значити само народ њихових деоних кнежевина, па и то опет не сав народ, него Доброслављеве и Владимирове великаше, главаре — јер се радило о феудалној држави — који су могли Доброслава, одн. Владимира, извикати за краља. А то би онда морало значити да је Доброслав, одн. Владимир, могао постати краљем Зете само путем буне и преотимања краљевске власти од Бодинових синова, одн. од краља Михаила Бодиновића, као легитимног наследника краљевске власти. Ово Дукљаниново писање о Доброславу и Владимиру, као о краљевима Зете, може, сто-

²⁾ Ф. Швишић, Летопис попа Дукљанина, САН, Посебна издања, Београд 1928, стр. 365/366. — Б. Радојковић, н. д., стр. 21.

га, критички расмотрено, послужити само као доказ да је после смрти краља Бодина морало бити буне и покушаја преотимања врховне владарске власти од стране деоних кнезова — Доброслава и Владимира. Из писања Дукљаниновог даје се разабрати да овај покушај није успео, јер је на Доброслава ударио рашки велики жупан Вукан, свакако заједно са Бодиновим синовима, и у бици на Морачи, вођеној одмах послје Бодинове смрти, свакако год. 1102, потукао га и заробио. Доброслав је био лишен своје земље и власти, како се то из Дукљаниновог писања да види. — Интервенција рашког великог жупана Вукана, у корист Бодинових синова, била би сасвим природна ствар. То би била Вуканова обавеза, јер је он, као што смо у ранијем писању видели, положио заклетву Бодину, када је из руку овога примио Рашку у власт, да ће бити човек његов и његових синова.³⁾ — Битком на Морачи борба око краљевске власти у Зети била је решена. Доброслављево „краљевање“ могло је стога бити само једна епизода из ове борбе око власти у Зети после смрти краља Бодина. Зато Дукљанин није ни знао рећи колико је година „краљевао краљ Доброслав“. — Са деоним кнезом Владимиром ствар је морала друкчије стојати. Из Дукљаниновог писања да се закључити да је са деоним кнезом Владимиром, свакако посредовањем Вукановим, дошло до измирења. То се да закључити из следећих података из Дукљаниновог писања. Прво, из тога што Дукљанин пише да је Владимир постао Вуканов зет. Даље, из тога што је Владимир остао и даље у поседу своје земље и власти и што је владао пуних 11 година, али свакако не као краљ Зете, како га Дукљанин погрешно претставља, него као деони кнез. А да је Владимир, после битке на Морачи, владао као деони кнез, да се види из тога што га је после његове смрти наследио син Михаило, али не као краљ Зете, него као деони кнез који је владао у својој деоној кнежевини под врховном влашћу краља Ђурађа Бодиновића.⁴⁾ Михаило је морао владати у деоној кнежевини свога оца, јер Дукљанин пише о измирењу Ђурађевом са рођацима Драгихном и Драгилом, и о деоби земље са њима, а о измирењу са Михаилом и деоби земље са њиме код Дукљанина нема ни речи, што би говорило за то да је он морао већ имати своју деону кнежевину и да је у њој владао по праву наследства од свог оца. — Слично као што је урадио са деоним кнезом Радославом, братом краља Михаила, Дукљанин је и кнеза Владимира, који је као деони кнез владао преко 11 година, претставио као владара целе државе, који као краљ Зете влада преко 11 година. После битке на Морачи завладао је Зетом, 1102 год., као краљ, млађи Бодинов син Ђурађ, јер Дукљанин после битке на Морачи не спомиње ви-

³⁾ Б. Радојковић, н. д. стр. 22, 23.

⁴⁾ Ф. Шишић, Летопис попа Дукљанина, стр. 370/371.

ше Михаила. Краљ Михаило II морао је погинути у некој од ових борби.⁵⁾

Дукљанин није имао тачна обавештења о многим догађајима који су се одиграли у Зети после смрти краља Бодина, а нека је употребио некритички. Он је стога неке догађаје приказао у немогућим ситуацијама. Тако, Бодинови синови — а нарочито ратоборни Ђурађ — допуштају, без икаквог отпора и борбе, да престо њиховог оца заузме њихов полустриц Доброслав. Даље, рашки велики жупан Вукан интервенише у корист Кочопара, најљућег противника краља Бодина и краљице Јаквинте, и упркос заклетве положене Бодину на верност њему и његовим синовима. Бодинови синови су приказани као пасивни посматрачи свих оних догађаја који су се одиграли у Зети после смрти њиховог оца краља Бодина: у једном крају државе проглашује се за краља стриц Доброслав, у другом крају државе проглашује се за краља брат од стрица Владимир, у државу упада са војском рашки велики жупан Вукан, а Бодинови синови све то мирно посматрају и не предузимају баш ништа. И најзад, кад је умро „краљ Владимир“, зетски престо не преузима његов син Михаило, него Ђурађ Бодиновић. Дукљанин за Ђурђево ступање на власт каже просто: „преузео је краљевство“ („cepit regnum“), а Маихаило, иако би тобоже био легитимни наследник краљевске власти, слично Бодиновим синовима не предузима ништа за одбрану свога права. А касније, Дукљанин Михаила ставља у исти ред са Драгилом и Драгихном, деоним кнезовима који владају под влашћу Ђурђевог. Очеvidно је да су ови догађаји побркани и претстављени нетачно.⁶⁾

⁵⁾ По Дукљанину, краљица Јаквинта са сином Ђурђем живи у Котору за све време владе „краља Владимира“. (Летопис, стр. 366/367).

⁶⁾ Из Дукљаниновог писања се јасно види да зетска емиграција, под вођством Гојислава, сина кнеза Радослава, која се у време после смрти краља Бодина налазила у Драчу, није учествовала у бици на Морачи, нити у освајању власти у Зети. Она је остала за све то време у Драчу. Она не прелази у Зету чак ни онда када је Кочопар, тобоже помоћу Вукановог, постао господар Зете. («*Belcanus perrexit Rassam et Cociaparus remansit in Zenta*). Уместо тога, Кочопар бежи из Зете у Восну, због Вуканове акције против њега. — Даље, Дукљанин каже да је Ђурађ Бодиновић друге године свога владања, а то је могло бити 1104 год., ухватио Грубешу, синовца Гојислављевог, и то у Зети, и затворио га. Дукљанин описује Грубешу као човека врло храброг у боју и врло вичног оружју. А и Кочопар је, по Дукљанину, био такав човек. Али ни за време акције Грубешине, са браћом му, зетска емиграција не напушта Драч. Све ово говори за то

Тако је Ђурађ на почетку свог владања владао заједно са деоним кнезом Владимиром. А после битке код Бара⁷⁾ Ђурађ се измирио, свакако 1107 год., са двојицом од Грубешине браће, са Драгилом и Драгихном, дао им извесне крајеве земље у власт, тако да су у Зети у то време била четири владара. Политичке прилике у земљи су се средиле и, најзад, наступио је у земљи један период мира. То су оних седам година мира и просперитета о којима пише Дукљанин, убирајући те године погрешно у годи-не владања Грубешиног, када се земља опоравила од ратних пу-стошења. А по истеку тог периода наступили су опет догађаји и у земљи и у суседству, који су мир опет пореметили: прво, Ђур-ђева оружана интервенција у кнежевини Рашкој, год. 1114, а затим свађа и борба Ђурђева са деоним кнезовима Драгилом, Дра-гихном и Михаилом. — Деони кнез Владимир, како каже Дукља-нин, умро је у дванаестој години свога владања, а то би морало бити 1114 год. Те године је, дакле, морао његов син Михаило по-стати деони кнез. У кнежевини Рашкој, пак, како се из Дукља-ниновог писања види, десио се, свакако 1113 год. (1106+7=1113), политички преврат. Тадашњи рашки велики жупан Урош I био је збачен са власти, Ђурађ је предузео оружану интервенцију против побуњеника, потукао их и поново вратио на власт Уроша I.

да зетска емиграција није предузимала никакву масовну акцију за осва-јање власти у Зети. Акције Кочопара и Грубеше морале су стога бити само појединачне акције храбрих и одважних људи, чланова зетске еми-грације, који нису могли да мирују и да из иностранства пасивно посма-трају догађаје који су се одигравали у Зети. И Кочопар и Грубеша, сваки у своје време, морали су прећи у Зету, да би дошли у везу са својим присталицама у земљи и да би покушали да освоје власт у Зети. Али Ко-чопар и Грубеша нису били деони кнезови, и стога нису имали ни онолико изгледа на успех колико су имали Доброслав и Владимир, који су били у земљи и, као деони кнезови, имали извесну власт и моћ у земљи. Стога су оба покушаја морала пропасти. Кочопар се није могао дуго задржати у Зети. Он је испред силе Вуканове и Бодинових синова био принуђен да напусти Зету и пређе у Босну. А Грубешу је Ђурађ ухватио и затворио. Дукљанин је, очевидно, Кочопарову акцију у Зети, после Бодинове смрти, неверно приказао. (За Дукљаниново писање видети стр. 365 и 368 Летописа.)

⁷⁾ Први масовни покушај освајања власти у Зети зетска емиграција из Драча учинила је када је драчки дукс Јован Комнен, синовац прчког цара Алексија I, напао на краља Ђурђа, у којем је нападу, како се из Дукљаниновог писања види узела учешће и зетска емиграција под вођством Гојислављевим. Из Дукљаниновог писања види се да се тај напад догодио извесно време после Грубешине ак-ције и његовог хватања од стране Ђурђевог. Као што смо ви-дели, хватање Грубешино догодило се друге године Ђурђевог владања, односно друге године Владимировог владања као деоног кнеза, после битке на Морачи, дакле год. 1104. Али се тај напад морао десити најкасније

А одмах затим Ђурађ је дошао у сукоб са деоним кнезовима. Драгило и Михаило били су лишени земље и власти и бачени у затвор, а Драгихна је успео да побегне у Драч, као што прича Дукљанин. (Летопис, 370/71). Тако је Ђурађ даље владао као самовладар све до краја свога владања.

*

У првој четврти XII века налазимо и у Рашкој један случај деоног владања. И он је интересантан по томе што претставља опет један пример покушаја преотимања великожупанске власти од стране једног деоног жупана. То је био случај деоног владања рашког великог жупана Уроша I. — Дукљанин говори о буни „рођака“ против Уроша. Али како из другог, страног извора знамо (Ане Комнене Алексиада, IX, 10, 459) да је Урош I имао млађег брата Стефана Вукана, то Урош I није могао владати сам, него је морао владати заједно са својим братом, или браћом, ако је сем Стефана Вукана имао још којег брата. И како Дукљанин не каже да су рођаци збацили са власти Уроша са његовим братом, или браћом, него каже да је са власти био збачен само Урош, то се да с правом закључити да је његов брат, деони кнез Стефан Вукан, са својим присталицама збацио са власти Уроша и тако заузео власт у Рашкој. То је морало бити, као што смо напред ви-

1106 год., јер после те године Јован Комнен није био више драчки дукс. (Види: Ф. Шишић, Летопис, стр. 87, прим. 62). Из Дукљаниновог писања види се да драчки дукс Јован ову експедицију против краља Ђурђа није извео до краја. Он је потукао Ђурђа и заузео му престоницу Скадар, а Ђурађ се склонио у утврђење Оближ. Јован је затим прекинуо даље ратовање против Ђурђа, напустио бојиште у Зети и вратио се у Грчку. Он је то морао урадити свакако из неког крупног разлога, због неког другог, неодложног посла. — Из писања Ане Комнене (Alexias, XII, 4, p. 149), а у вези са датумом једне Алексијеве манастирске даровнице, издате негде у струмичкој теми, августа 1106 год. (Жречек — Радонић, Историја Срба I, стр. 139. прим. 96), да се видети да је драчки дукс Јован Комнен, син севастократоров, водио те године борбу са рашким великим жупаном Вуканом, и да је био потучен. — Из тога би произлазило да је драчки дукс Јован Комнен 1106 год. водио борбу и са краљем Ђурђем и са рашким великим жупаном Вуканом. Ако би било тако, онда би се оправдано могло закључити да је Јован Комнен морао прекинути даље ратовање против краља Ђурђа зато да би се окренуо против Вукана, који је морао, када је Јован напао Ђурђа, упасти у грчку територију. А када је Вукан потукао Јована, онда је он морао послати војску у помоћ Ђурђу, који је затим у бици код Бара потукао Гојислава и Грубешу, који су у тој борби погинули (Летопис, стр. 268/69). — Сви ови догађаји морали су се, дакле, одиграти током једне, 1106 год. Стога о Прубешином „краљевању односно кнезовању од седам година“, како то Дукљанин претставља, не би, дакле, могло бити ни говора. Грубешино „краљевање“ морало је, стога, бити само једна епизода из овог ратовања грчко-зетско-рашког од год. 1106).

дели, 1113 год. Покушај збацивања са власти Уроша I, међутим, није коначно успео, јер Дукљанин каже да је зетски краљ Ђурађ поново вратио Уроша на власт. После угушења буне, Урош је свакако владао сам све до своје смрти.⁸⁾

*

Средином XII века сусрећемо се опет са једним случајем деоног владања у кнежевини Зети. То је деоно владање кнеза Радослава Градихнића са својом браћом. Овај случај је значајан за питање принципа деоног владања. Кнез Градихна, каже Дукљанин, умро је на рукама својих синова: кнеза Радослава, Јована и Владимира. После смрти кнеза Градихне завладали су, дакле, његови синови. А после извесног времена — свакако, када се десила промена на грчком престолу, тј. када је дошао на владу цар Манојло — кнез Радослав је отишао цару Манојлу, свакако зато да новом цару положи заклетву вазалске верности и да ње-

⁸⁾ Ова буна о којој пише Дукљанин свакако је морала бити истоветна са оном о којој пише краљ Стефан у биографији свог оца Немање. То би се дало закључити из следећих разлога:

1. — Из писања Немањиног биографа, сина му Саве, произлазило би да се Немања морао родити 1114 год. (1200 — 86 = 1114), свакако у првој половини те године. Из писања пак другог Немањиног биографа, сина му Стефана, види се да су браћа Немањиног оца, у време нешто пре Немањиног рођења, дигла буну против Немањиног оца. Из тога би произлазило да се буна о којој пише Стеван морала десити 1113 год.

2. — Као што смо у „Политичким приликама код Срба...“ показали (стр. 18—26), Дукљанин је у свом Летопису писао о догађајима који су се одијравали у његовој отаџбини, кнежевини односно краљевини Зети. Али Дукљанин је узпред спомињао у свом Летопису и догађаје који су се одијравали и у суседним земљама, ако су они имали везе са Зетом. И стога, кад Стеван прича о једној буни у Рашкој, која се изметнула у велики метеж, који је обухватио и краљевину Зету, онда се унапред мора очекивати и мора закључити да је о том крупном догађају и Дукљанин морао штогод написати у свом Летопису. И одиста, као што смо видели код Дукљанина и има помена о једној таквој буни у Рашкој која је изазвала оружану интервенцију зетског краља Ђурађа Бодиновића. И краљ Стеван и поп Дукљанин пишу о једној буни у Рашкој која се, како смо напред утврдили, десила 1113 године. Очеvidно је, дакле, да су они писали о једном те истом догађају. Буна рођака против Уроша, рашког великог жупана, о којој пише Дукљанин, морала је стога бити буна браће Немањиног оца против Немањиног оца — Уроша I.

3. — Из писања краља Стевана види се да се буна, дигнута у Рашкој против Немањиног оца, изметнула у „велики метеж“, како каже краљ Стеван, који је обухватио две државе, Рашку и Зету. А то би морало значити да се у буну у Рашкој морао умешати и тадашњи зетски владар. — И по Дукљанину је буна у Рашкој против великог жупана Уроша изазвала оружану интервенцију зетског краља Ђурађа Бодиновића. — Краљ Стеван каже да се Немањин отац најзад вратио у своје stolно место, у Рас. А и Дукљанин каже да је велики жупан Урош био враћен на власт, на престо у Расу.

Дукљаниново писање разликује се од Стевановог у томе што је, по њему, Урош био свргнут са власти и бачен у затвор, па је краљ Ђурађ, са својим рођаком Драгилом, ударио на Рашку, освојио је под борбом, ослободио Уроша из затвора и вратио га на власт. Док Стеван каже да је

му цар призна власт у Зети. Дукљанин каже да је цар Манојло дао целу Зету („*deditque ei totam terram*“) Радославу, а онда, даље, да је Радослав, када се вратио од Манојла, стао управљати земљом са својом браћом. (Види: Ф. Шишић, *Летопис*, стр. 375.) — Из овог Дукљаниновог писања произилазило би ово:

1. — Да је деоно владање у Зети и у ово доба почивало на принципу неједнаких права на земљу и власт, јер је врховну владалачку власт наслеђивао само један син. Дукљанин само најстаријег сина Радослава назива кнезом. Кнеза Градихну у његовој власти као владара државе наследио је, дакле, само најстарији син Радослав. Само је, дакле, Радослав постао кнез Зете.

2. — Само је кнез Радослав ишао цару Манојлу у Цариград, а не и његова браћа. Према томе, само је Радослав могао цару Манојлу положити заклетву вазалске верности. Вазалско-сизеренски однос постојао би, дакле, само између кнеза Радослава и

Немањин отац, услед буне своје браће, избегао у Зету са својом породицом, и да му се тамо, у Риблици, родио син Немања. Стеван не каже како се Немањин отац вратио у stolно место, у Рас, али се из писања и Стевановог и Савиног да видети да се он морао вратити у своје stolно место као победилац. Јер када је Немања донесен у Рас, он је примљен свечано, јер је њега примио на руке епископ Рашке, који га је у цркви св. Петра и Павла у Расу крстио и миропомазао. А то би морало значити још и то да се Немањин отац могао вратити у своје stolно место само помоћу оружане интервенције зетског краља, чије је гостопримство у избеглиштву уживао. Тадашњи зетски краљ — а то је морао бити Ђурађ Бодиновић — морао је устати у одбрану права сврхнутог са власти Немањиновог оца. Краљ Ђурађ је морао са Немањиним оцем, а не са Драгилом, поћи на Рашку, против побуњене браће, и само је тако могла ова буна у Рашкој да доведе до рата („великог метежа“) између Рашке и Зете. Побуњена браћа морала су бити потучена, и Немањин отац је био враћен на власт. А кад се рат завршио, онда се морала вратити у Рас и фамилија Немањиног оца са малим Немањом, кога је, том приликом, примио на руке црквени поглавар Рашке, епископ рашки.

4. — Краљ Стеван пише о борби између Немањиног оца и његове браће, о дизању буне против Немањиног оца, о одузимању земље (државе) Немањиним оцу, о његовом бекству из свог stolног места Раса у Зету. Он каже да је буна довела до рата између две државе, између Рашке и Зете. („Велики метеж“ је обухватио Рашку, Диоклитију, Травунију и Далмацију, тј. краљевину Зету и кнежевину Рашку.) Све то мора да значи да је борба између Немањиног оца и његове браће морала бити борба око власти над Рашком. И кад знамо да се у Рашкој, када је било више великожупанских синова, владало по систему деоног владања, и да су борбе око власти између великих жупана и деоних жупана биле честа појава, онда нам мора бити јасно да се у Стевановом писању радило о борби између једног рашког великог жупана, Немањиног оца, и деоних жупана, његове браће. И кад видимо да се ови догађаји о којима пише краљ Стеван и поп Дукљанин и хронолошки поклапају, онда мора бити јасно да је борба између Немањиног оца и његове браће морала бити борба између рашког великог жупана Уроша I и његовог брата, деоног жупана Стефана Вукана. Краљ Стеван и поп Дукљанин писали су, дакле, о истим личностима и о истим догађајима са извесним отступањима у детаљима. Поп Дукљанин није имао тачна обавештења о детаљима ових догађаја.

цара Манојла. Радослављева браћа, деони кнезови, нису, дакле, били Манојлови вазали.

3. — Међусобни однос између кнеза Радослава и његове браће био би, дакле, њихова интерна ствар, у коју се цар Манојло није мешао. Манојло је само Радославу признао власт над целом земљом. Тако је Радослав држао целу Зету, како по праву наследства по оцу, као најстарији син, тако и по признању цара Манојла, као врховног господара Зете. Деони кнезови, Радослављева браћа, морали су стога владати у својим деловима под врховном влашћу Радослављевом.

*

У другој половини XII века сусрећемо се са једним случајем, деонг владања и у кнежевини Рашкој. То је случај деонг владања великог жупана Првослава и браће му. И овај случај деонг владања илуструје утицај вазалског односа на деоно вла-

5. — Као што видимо, краљ Стеван пише о свом деди као у рашком великом жупану. Тако је разумео Стеваново писање и монах Доментијан, трећи Немањин биограф, који је свој спис радио по Стевану. Зато Доментијан и каже изрично да је Немања изишао из утробе оних који су владали српском земљом. По Доментијану, дакле, Немања је био владалачки син. Али Доментијан није морао то знати само по Стевановом писању, него је то његово знање могло бити самостално, јер је он као светогорски калуђер и као Савин ученик могао тачно знати да ли је Немања био владалачки син или није.

6. — Немања је одрастао на дому својих родитеља, и када је доспео до узраста младићког (до „отрочине“, како каже краљ Стеван), и када га је требало оженити, он је добио од својих родитеља један крај земље на уживање. Немања је добио тај крај земље, дакле, када му је могло бити око 17 година живота, а то је могло бити око 1131 год. (1114 + 17 = 1131). А то би, онда, морало значити да је Немања морао бити син оног рашког великог жупана који је био у Рашкој на влади између 1114 и 1131 год. Из угарских пак извора се зна да се тадашњи рашки велики жупан звао Урош, чија се кћи у то време (око 1129/30 год.) удала за Белу, каснијег угарског краља Белу II. — И тако бисмо и на овај други начин видели да је Немања морао бити син рашког великог жупана Уроша I. Према томе, и ово би био доказ више да је поп Дукљанин, на овом месту, писао о истим догађајима и о истим личностима о којима је писао и краљ Стеван у Немањиној биографији. (Видети: *Marci Chronica*, ed. Toldi, Pest, 1867, p. XCI. — *J. Thurocz, Chronica*, ed. Schw. Vindb. 1746, p. 175. — Ђ. Даничић, *Живот св. Симеуна и св. Саве*, Београд, 1865, стр. 3, 5. — В. Ђоровић, *Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног*. САН. Посеб. издања, стр. 17—19. Београд, 1939. — В. Ђоровић, *Списи св. Саве*, Зборник САН, књ. XVII, Београд, 1928, стр. 173. — Б. Радојковић, *Хронологија живота и владања Стевана Немање*, Глас САН. Београд, 1951., стр. 128).

Љ. Ковачевић је мислио да је отац Немањин био Завида, отац захумског кнеза Мирослава, који није никад био рашки велики жупан. Заслужно томе, Ковачевић је спорно да краљ Стеван говори о Немањинином оцу као о рашком великом жупану. А о Дукљаниновом писању каже да се из њега види да је, после смрти Вуканове, било борбе у Рашкој између Уроша и рођака (Завида са својим присталицама), и да је Урош из те борбе изишао као победилац, и то наводи као доказ да је Урош престоје Завиди рашки престо. (Љ. Ковачевић, *Неколика питања о Стефану Немањи*, Глас САН, књ. 58, стр. 59, 61, 62, 100).

дање. — Грчки писац Кинам, пишући о распри око наслеђа престола у Угарској, насталој после смрти угарског краља Гејзе II (маја 1161 год.), каже како је грчки цар Манојло, кад се завршила ова распра у Угарској, у коју се био умешао и Манојло, кренуо у македонски град Филипопол, да би уредио српске ствари. Ово Манојлово „уређење српских ствари“ састојало се у томе што је Мајнојло збацио са власти тадашњег рашког великог жупана Првослава („Примислава“), због његовог сувише самосталног владања, и довео на власт његовог брата Белоша, а Првослав је био одведен у Грчку, где му је Манојло дао на уживање један родан крај земље. А кад се Белош није хтео задржати на власти, Манојло је дозвоа себи најмлађег брата Десу, узео од њега заклетву вазалске верности и обавезу да ће вратити Грцима земљу Дендру, коју је дотле имао на уживању, и прогласио га великим жупаном.¹⁰⁾ — Из овог писања Кинамовог произилазило би следеће:

1. — Пошто би рашки велики жупан Првослав (Примислав) имао два брата, то би његово владање морало имати форму деоног владања, тј. поред њега, као великог жупана, владали би, као деони жупани, и његова два брата, Белош и Деса.

2. — Деони жупани не би били Манојлови вазали. То се јасно види из Десиногог случаја. Када је Манојло решио да прогласи Десу за рашког великог жупана, Деса му је морао положити заклетву верности. Вазалско-сизеренски однос између Десе и Манојла пре тога није, дакле, постојао. Кинамово писање у том погледу слаже се са писањем попа Дукљанина. Деоно владање било би, дакле, у принципу, интерна ствар вазала и браће му.

3. — Пошто је деоно владање било интерна ствар вазалова, у коју се Манојло није мешао, то би отуда даље морало произићи ово: Када је цар Манојло уклонио са власти у Рашкој великог жупана Првослава, он му је одузео само врховну, великожупанску власт, и пренео је на другога, али Манојло Првославу није одузео и његову деону кнежевину, коју је овај наследио од свога оца. И када је Манојло одвео Првослава у Грчку, онда је у Првослављевој деоној кнежевини морао преузети власт његов син (или неко други), који би управљао његовим земљама у име његово, као његов претставник. — И Белош, ако је одиста био рођени брат Првослављев и син рашког великог жупана Уроша I, и ако је доиста био рашки деони жупан и затим владао у Рашкој као велики жупан, а после тога напустио Рашку и отселио се у Угарску, морао је имати своју деону кнежевину и морао је имати у тој својој деоној кнежевини, после свога одласка у У-

¹⁰⁾ J. Cinnami Epitome, Vonnae, 1836, p. 204.

гарску, свога претставника („претставника дела“, како се у историским изворима каже).¹¹⁾

4. — Примери Првослава, Белоша и Десе, могло би се рећи, могли би претстављати доказ да би наслеђивање великожупанске власти у Рашкој, у овом случају, ишло по принципу наслеђивања од брата на брата. Међутим, ако изближе расмотримо ове случајеве, онда ћемо видети да овакав закључак не би могао бити оправдан. — Пре свега, у случају Првослав—Белош не би се уопште радило о запоседању власти по принципу наслеђивања, било после смрти претходника у власти било добровољним уступањем власти још за живота његовог. Белош уопште не би дошао на власт рашког великог жупана путем наслеђа, јер је цар Манојло збацио Првослава са власти и пренео је на Белоша. Белош би, дакле, држао своју власт по вољи цара Манојла, а не по праву наслеђивања од свога брата, по принципу сениората. То би све исто важило и за случај преношења власти са Белоша на Десу. Даље, овај акт, збацивање са власти једног вазала од стране његовог сизерена и довођење на власт другог, није морао водити рачуна о реду наслеђивања, него је могао бити диктиран и другим разлозима: интересима сизереновим. Ми не знамо да ли је Манојло поверио власт у Рашкој Белошу — ако је Белошево владање у Рашкој одиста било стваран историски догађај — из разлога што Првослав није имао одраслих синова, или што би се при овој промени руководио принципом сениората у наслеђивању престола у Рашкој, или што би се руководио неким другим, посебним разлогом у интересу своје врховне, сизеренске власти у Рашкој.¹²⁾

¹¹⁾ В. Ђоровић, Житије Симеона Немање од Стевана, стр. 39. По мишљењу Ј. Ковачевића, Белошева влада у Рашкој била би само Кинамова комбинација. Он је стога сматрао да је после Првослава дошао на власт у Рашкој Деса. (Неколика питања о Стефану Немањи, стр. 70.) — По нашем мишљењу, текст о Белошевој влади био би интерполација Кинамовог изводника. Изводник је том интерполацијом створио контрадикцију са генеаложским подацима о Белошу, који би, по нашем мишљењу, били оригинално писање Кинамово.

¹²⁾ — Још В. Василевски је, с обзиром на то што Кинам каже да је Белош био зет рашког великог жупана који је водио рат са Грцима, сумњао и мислио да није сигурно да је Белош био рођени брат угарске краљице Јелене (Трудње В. Василевскога. Том. IV, стр. 94. Ленинград. 1930). Од наше стране, ми бисмо прво имали да кажемо да драстична контрадикција између писања Кинамовог на стр. 104 (ed Bon) где даје генеаложске податке о Белошу, с једне стране, и писања на стр. 204, где се говори о Белошевој влади у Рашкој, и писања на стр. 113, где се говори о Десиној буни против брата Уроша, с друге стране, претставља апсолутан доказ да у тим писањима мора имати грешака и нетачности. Стога је потребно подврћи критици не само генеаложске податке о Белошу, него и оне о Деси, Првославу и Урошу. — По генеаложским подацима које је Кинам специјално дао о Белошу, Белош не би никако могао бити рођени брат ни Првославу ни Деси, јер не би потицао од великожупанске фамилије, него од једне друге, рашке великашке фамилије, која би била у сродству са рашком великожу-

Када је Манојло најзад збацивањем Првослава са власти и довођењем на власт његовог брата Десе уредио српске ствари, врати се у Цариград и одвео Првослава. Манојло је одвео Првослава у Грчку да му не би даље досађивао у Рашкој, како то каже Кинам. Али, свакако, Манојло је то урадио и зато да би имао јамство и залогу за евентуално непоуздано Десино владање и држање, јер му он, због своје раније буне у Рашкој, није могао уливати много поверења у његову вазалску верност. Манојло би, дакле, држао Првослава у резерви, да би га евентуално искористити против Десе, тј. ако буде било потребе да сруши са власти Десу и поново врати на власт Првослава. То би била стара и убичајена тактика: држати једног претендента у резерви и искористити га у даном моменту против другог. А код Кинама има индикација за такву могућност, тј. да је Манојло могао срушити Десу и поново довести на власт у Рашкој Првослава, јер се код Кинама на стр. 235, дакле после места где је било говора о Десином неверству и збацивању са власти (стр. 212/214), поново спомиње један Примислав као Манојлов вазал. Кинам на томе месту не даје никакво ближе објашњење о том Примиславу, па би се стога оправдано могло тумачити да је тај Примислав био онај исти о коме је већ било говора раније, и о коме се, према томе, знало ко је и шта је био, па није било потребе то објашњавати. — Из свега досад реченог произилазило би то да се не би могло рећи да се Манојло, кад је збацио са власти Првослава, морао руководити редом наслеђа и да је из тога разлога довео на власт у

панском фамилијом по женској линији. То би био основни генеалогски податак Киначов о Белошу, и ми не знамо разлог зашто не бисмо могли примити овај податак као историски истинит. А ако би тај податак био тачан, онда Белош није могао имати никакво право на рашки престо, па не би могао бити ни рашки велики жупан, по праву наследства. Али не само то. Ако Белош није био Првославу и Деси рођени брат, онда би из тога даље произлазило да Деса никако није могао бити најмлађи брат. Он је могао бити само млађи брат, пошто би било речи само о двојици браће, Првославу и Деси. Према томе, најмлађи брат њихов морао је бити Немања, за кога смо видели да је такође био Урошев син, и за кога монах Доментијан и каже да је био најмлађи међу браћом. Што је Деса исплао најмлађи брат, то би, дакле, било само творевина Киначовог изводника, против које говоре не само подаци које је Кинач специјално дао о генеалогским односима Белошевим него и подаци из српских историских извора. А онда би Деса, по реду рођења, морао бити други брат, пошто би Првослав био најстарији брат. А ако би Првослав био најстарији Урошев син, онда рашки велики жупан о којем се код Кинама говори на стр. 113 његовог дела не би могао бити Деси брат, него је њему морао бити отац. А онда би, даље, Урош I морао бити онај рашки велики жупан који је водио рат са Грцима 1150 год. Њега би Деса, после рата, покушао да збаци са власти, али га је цар Манојло поново вратио на власт, и он је морао и даље остати да влада у Рашкој све до своје смрти, када га је морао у великожупанској власти наследити његов најстарији син Првослав, неку годину пред смрт угарског краља Гејзе II, како би се то по Киначу дало закључити.

Рашкој Десу. Вероватније би било, мислимо, да се Манојло при овом уређивању српских ствари „по новом начину“ руководи својим интересима, интересима сизерена рашких владара, и из тога разлога се није више хтео задовољити обећањима и заклетвама, него је применио стару тактику: Првослава збацио и на власт довео Десу, а Првослава повео са собом и населио га на грчком земљишту, и тако га држао под својом контролом и влашћу, и у њему имао поуздану гаранцију своје превласти у Рашкој.

5. — Рашки велики жупан Првослав, као Манојлов вазал, морао је имати власт над целом рашком државом. Он је стога морао имати власт и над својом браћом, деоним жупанима. Он је стога њима морао бити господар, и они су њему морали бити покорни и послушни. Као Манојлов вазал, Првослав је морао уживати помоћ и заштиту од Манојлове стране, у случају потребе. Збацивање са власти једног рашког великог жупана од стране деоних жупана претстављало би повреду врховног права сизерена, и стога је морало изазивати његову интервенцију. Вазалски однос је, дакле, уносио један елемент стабилности у систем деоног владања. — С друге стране пак посматрано, вазалски однос, при случају деоног владања, пружао је прилике сизерену, грчком цару, да лакше збаци са власти неподесне му велике жупане, довођењем једног деоног жупана на достојанство великог жупана. На тај начин, вазалски однос је могао утицати на велике жупане у правцу јачања њихове покорности грчкоме цару.

И онда, даље, ако бисмо у Кинамовим генеаложским подацима учинили једну корекцију, наиме: ако бисмо узели да је не Белош него његов отац био зет по сестри оном рашком великом жупану који је водио рат са Грцима 1150 год., онда би тај рашки велики жупан морао бити Урош I, јер би у том случају Белошев отац био зет, по сестри, Урошу I, а Белош би био Урошу I сестрић, угарској краљици Јелени брат од тетке, а угарском краљу Гејзи II ујак (*avunculus*, *ујак*). А нема никаквог доказа да је Белош био рођени ујак Гејзи II, а код српског народа се сматра и зову ујацима и не — рођена материна браћа, дакле и браћа од стрица, или ујака, или тетке. — И онда, даље, ако је Урош I био тај велики жупан који је водио рат са Грцима, онда овај велики жупан кога је Деса, свакако око 1152 год., покушао да збаци са власти, не би могао бити његов брат, него његов отац Урош I. — Овако кориговани генеаложски подаци о Белошу, тј. да је Белошев отац био зет по сестри оном великом жупану рашком који је водио рат са Грцима 1150 год., сасвим би се, дакле, slagали са подацима из угарских, немачких и руских извора, по којима би Белош био ујак угарског краља Гејзе II, а то би говорило у прилог томе да би таква корекција била оправдана.

Да је Кинамов текст на стр. 113 и 204 прерађен, односно да је начињен извод који не одговара Кинамовом оригиналном писању, доказ би био, прво, драстична контрадикција између писања на овим странама и генеаложских података датих од Кинама специјално. Јер док Кинам о Белошу ове податке даје неодређено, опрезно и са „прадама, и каже, између осталог, да је Белош имао једног рођеног брата, и да су њих двојица били из једне угледне великашке породице, дотле његов изводник говори одређено и категорички, и каже чисто и јасно да је Белош имао два рођена брата,

*

Сад бисмо имали да узмемо у разматрање деоно владање рашког великог жупана Стевана Немање, одн. деоно владање његовог најстаријег брата. — Податке о Немањином владању налазимо код његових биографа Саве, Стевана и Доментијана. Из Стевановог и Доментијановог писања види се да је Немања имао браће. А из Доментијановог писања види се још и то да је Немања био најмлађи међу својом браћом. Из њиховог писања се даље види да је пре Немање, као великог жупана, владао као велики жупан његов најстарији брат. Али они не наводе ни име тог Немањиног најстаријег брата, нити именују осталу Немањину браћу. — Влада најстаријег Немањиног брата морала је бити, дакле, деоно владање: поред њега, као великог жупана, морала су владати, као деони жупани, и његова браћа, па међу њима и Немања, као најмлађи брат. — Немања би, дакле, почео своје владање као деони жупан. Из Стевановог и Доментијановог писања види се да је Немања, после извесног времена, дигао буну против свога најстаријег брата, великог жупана „српске земље“, тј. Рашке. Даље се види да је та Немањина буна успела. Немања је оборио са власти своју браћу и нагнао их на бекство из земље. Тако је Немања постао рашки велики жупан. — Из Стевановог и Доментијановог писања даље се види да су Немањина браћа избегла у Грчку и да су тамо нашла помоћ, најмили војнике и ударили на Немању. А свакако је и цар Манојло морао интервени-

старијег Првослава и млађег Десу, и представља Белоша тако као члана рашке владајуће великожупанске породице. Даље, на оном месту где се говори о Првославу (стр. 204) каже се да је о њему било речи раније. Међутим, раније, тј. на стр. 113, било је речи о Деси, а не о Првославу. После збацивања Уроша са власти дошао је на власт не најстарији брат Првослав, него други брат, по реду рођења, Деса. То би била, дакле, „Десина буна“ против свога оца, али и против свога старијег брата Првослава, јер би Деса том својом акцијом њему претео прече право на власт. Али је Манојло вратио на власт Уроша, а Десу одвео у Грчку и дао му на уживање земљу „Дендрју“. Тако би се, по нашем мишљењу, имало разумети оно упућивање да је о Првославу било говора раније. Кинамов изводник је ту дао дефектан и нетачан извод из Кинамовог оригиналног текста. Деса је на том месту претстављен као брат Урошев. И тако би произлазило да је Белош имао тројицу рођене браће, од којих би, пошто је Првослав претстављен као најстарији брат, Урош морао бити млађи брат, који би дошао на власт пре најстаријег брата. Иначе би произлазило да би овај Урош морао бити најстарији брат, и тако би на два места као најстарији брат биле претстављене две разне личности. Такву збрку и контрадикцију могао је створити само Кинамов изводник. Очеvidно би, дакле, било да генеалогски подаци о Белошу потичу од Кинама, док ово писање о Белошу и Деси на стр. 204 и 113, тј. да је Деса имао брата Уроша и да је Белош имао тројицу рођене браће, Уроша, Првослава и Десу, и да је тако и Белош био члан рашке владајуће великожупанске породице, не би могло бити Кинамово писање. — Ова збрка Кинамовог изводника дала је повода неким историчарима да повежу Уроша и Првослава у једну личност, „Урош II Примислав“. Тако би ти историчари, по нашем мишљењу, повезали две стварне историјске личности, оца и сина, у једну имагинарну личност.

сати у корист свога вазала, рашког великог жупана, а Немањиног најстаријег брата, а и ради заштите свога повређеног права као врховног господара Рашке. И тако је уследила експедиција Манојловог војсковође Падијата против Немање. Битка се догодила код места званог Пантино, и битку је добио Немања. Његова браћа и Падијат били су потучени, а један од браће се том приликом удавио у реци Ситници. Доментијан каже да је тај брат био „начелник злобе“, из чега би се дало закључити да је то морао бити најстарији брат, велики жупан.¹³⁾ — Ни Стеван ни Доментијан не говоре даље у својим списима ништа више о Немањиној браћи. — У својој Историји крсташке војне немачког цара Фридриха I од 1189 год. Ансберт каже да су Фридриха на граници Немањине државе дочекали изасланици великог жупана Немање и његовог рођеног брата, велемоћног кнеза Страцимира, а да су га у Нишу дочекали званично, са великом помпом, лично Немања и његов рођени брат Страцимир.¹⁴⁾ — Из тога би се дало закључити, с обзиром на оно што смо напред изложили, да се Немања, извесно време после битке код Пантиног, морао измирити са својим братом Страцимиром, и да је даље владао са њиме заједно. После битке код Пантиног Немања је свакако успео да се измири и са грчким царем Манојлом, и да га Манојло призна за рашког великог жупана и свог вазала. Из тога би, даље, произишло да је Немања за време од кад је срушио са власти своју браћу па до измирења са Страцимиром морао владати у Рашкој сам.

И тако видимо да је Немања почео своју владу као деони жупан, да је затим извесно време, свакако кратко време, владао сам као рашки велики жупан, и да је после тога владао дуго времена као рашки велики жупан заједно са својим братом Страцимиром, као деоним великим кнезом.

Немањин биограф Сава каже да је Немања имао пуних 45 година живота када је примио владу. Па како се Немања, по Савиној хронологији, родио 1114 год. (1200—86=1114), свакако у првој половини те године, то је његов долазак на владу морао пасти у год. 1159. (1114+45=1159). На пет места у Немањиној биографији Сава понавља и каже да је Немања владао непрекид-

¹³⁾ В. Ђоровић, Житије Немањино од Стевана, стр. 22, 23, 25, 27, — Ђ. Даничић, Живот св. Симеуна, стр. 7, 8, 13, 14, 20.

Грчки писац Никита Хонијат потврђује ово Стеваново и Доментијаново писање, јер се из његовог писања да види да се Немања попео на престо оборивши са власти оне који су на њу имали прече право. А то би морало значити, с обзиром на оно што пишу Стеван и Доментијан, да је Немања са власти морао срушити своју старију браћу. То би се морало догодити, судећи по Хонијатовом писању, после завршетка грчко-угарског рата и тријумфалног Манојловог повратка у Цариград, тј. 1167 године (Nicetae Honiatae Historia, Bonnae 1835, п. 206/7. — Д. Анастасијевић, отац Немањин, Београд, 1914, стр. 16.

¹⁴⁾ Fontes rerum austr. I Abth. Scriptores, B. V. Wien, S. 22. — Д-р П. Матковић, Путовања по балканском полутоку за средњег вијека, Рад Југослав. акад. знан. и умјетн., књ. XLII, Загреб, стр. 124.

но пуних 37 година.¹⁵⁾ А то би морало значити да је Немања у 38-ој години свога владања, на дан 25 марта, отступио са власти. — Као што смо у првом делу наше расправе видели, говорећи о деоном владању код Франака, кад би неки деони франачки краљ ступио у права неког другог деоног краља, онда би он бројао године у новозадобијеној области не од дана када је ту област задобио, већ од дана када је завладао у својој првобитној деоној краљевини. Слично томе, бројао је и Немања године свога владања у кнежевини Рашкој: не од године када је задобио у своју власт целу област рашке државе, тј. када је постао рашки велики жупан, него од године када је ступио на владу у својој првобитној деоној кнежевини. Интересантна аналогија, која се свакако да објаснити истим начином владања у обема земљама, тј. системом деоног владања.¹⁶⁾

Говорећи о Немањи и његовом владању пре него што је постао велики жупан, дакле док је владао као деони жупан и градо манастире у свом делу отачаства, тј. у својој деоној кнежевини, Стеван и Доментијан нам пружају извесне податке, драгоцене за објашњење и разумевање система деоног владања. —

¹⁵⁾ В. Ђоровић, Списи св. Саве, стр. 152, 154, 155, 156, 173.

¹⁶⁾ Савино писање о времену почетка Немањиног владања да се контролисати и другим подацима из историјских извора.

1. — Тако, Хиландарски летописац каже да је Немања постао рашки велики жупан 24-те године владања цара Манојла. (Љ. Стојановић, Стари српски родослови и летописи, 1927, стр. 190). А то би значило да је он то постао 1167 г. Да пођемо сад од овог конкретног податка о Немањиној владавини, за који ми немамо разлога да га не сматрамо тачним. — Пошто Сава каже да је Немања владао пуних 37 година, то почетак његовог владања не би никако могао пасти у 1167 годину, јер би у том случају крај његовог владања пао у 1205 год., 25 марта. ($1167 + 37 + 1/12$, тј. иксти део 38-ме године = 1205). Док је година Немањине смрти, по Савином казивању, била 1200 год. Немања је, дакле, морао владати и пре 1167 год. Почетак његовог владања морао је, дакле, пасти пре 1167 год. А то би значило да је он владао у Рашкој и пре него што је постао рашки велики жупан, да је своју владу, дакле, започео као деони жупан. — Да претпоставимо сад да је Немања, као деони жупан, дошао на владу 1160 год. У том случају крај његове владе падао би на дан 25 марта 1198 год. ($1160 + 37 + X / 12 = 1198$). Међутим, из Хиландарског типика се види да је Немања стигао у Хиландар, као монах, 2 новембра 1197 год. Исти датум наводи Сава и у Немањиној биографији. Година 1160-та, као година почетка Немањиног владања, не би, дакле, могла доћи у обзир. — А ако бисмо претпоставили да је почетак Немањиног владања падао пре 1159 год., да би дакле, дошао на владу, рецимо, 1157 или 1158 год., онда би крај његове владе морао пасти на дан 25 марта 1195 год. ($1157 + 37 + X / 12 = 1195$), или на дан 25 марта 1196 г. ($1158 + 37 + X / 12 = 1196$). Но онда би Немања морао доћи на владу не кад му је било пуних 45 година, него кад му је било пуних 43 односно 44 године живота. То би, међутим, била гола претпоставка без икаквих доказа у историјским изворима и супротна изричном казивању Немањиног биографа, сина му Саве. Сем тога, из тога би даље произлазило — пошто је 25 март био не само дан отступања Немањиног са власти него и дан његовог замонашења — да је Немања провео у монашком чину не 3 године, како Сава изрично каже, него 4 односно 5 година. А не

Краљ Стеван каже да су Немањина браћа, велики жупан и деони жупани, замерала Немањи што он гради манастире а не договара се о томе са њима, и да је Немања на то одговорио: „Ја га сврших, па ако је добро, нека је мени, а ако је зло, нека опет буде мени.“¹⁷⁾ А Доментијан, разрађујући ово место из Стевановог писања, каже како је Немања, између осталог, одговорио браћи и ово: „Ако коме од вас срце жели да нешто ради, радите на вашим деловима“.¹⁸⁾ — А причајући после тога како су браћа ухватила Немању и затворила га у тамницу, краљ Стеван каже како је то урађено у договору са најстаријим братом који је тада владао „српском земљом“. — А Доментијан пак препричавајући ово место из Стевановог писања о бацању Немањиним у тамницу каже да су браћа хватање Немањиног извела на тај начин што су се договорила да се сазове „велики савет“, тако да Немања није могао изостати, него је морао доћи на састанак с браћом. — Кад се Немања избавио из тамнице у коју су га браћа бацила, Стеван каже да га је Бог извео на престо отачаства и подигао га за „господара великог свему свету“ А Доментијан препричавајући ово место из Стевана каже да је то био „велики престо отачаства“.¹⁹⁾

би се могло замислити да монах Сава није знао колико је година његов отац, монах Симеун, који је живео са њиме у Хиландару и умро на његовим рукама, био монах. — Из свега овог би произлазило да је година 1159 морала бити тачна година када је Немања почео своју владу у Рашкој. Крај Немањиног владања морао би пасти на дан 25 марта 1197 год. $(1159 + 37 + X / 12 = 1197 \text{ год.})$

Година 1195-а, која се налази забележена у препису Немањине биографије од Саве од год. 1619 и у „Изводу из Симеуна“ као година Немањине абдикације, не би, дакле, никако могла бити оригинална Савина година. Оригинална, Савина година морала је бити SVE тј. 6705 год. од постанка света, односно 1197 године по нашој ери. Свакако је похабаност оригиналног, Савиним руком писаног студеничког типика, морала бити разлог појави преписа тога типика. Јер зашто би иначе манастир 1619 год., дакле после неких 400 година, наредио препис Савиног типика, ако не у намери да спасе текст Савиног типика од пропасти. И година Немањине абдикације морала је бити оштећена. — Ако је „Симеунов извод“ учињен из преписа од 1619 год., — а мислим да се не би могло искључити да то није могао бити случај, — онда је студенички калуђер који је преписивао типик 1619 год. у години Немањине абдикације могао последње оштећено слово е протумачити као слово г и ово слово убележити у свој препис, одакле је затим то слово прешло и у „Симеунов извод“. А ако би „Симеунов извод“ стварно потицао са конца XV или почетка XVI века, као што то доказује Јагић, онда је неки други, ранији студенички калуђер, морао бити тај који је учинио такво тумачење, и у намери да би оштећену годину сачувао од даљег пропадања, обележио у сам Савин спис тако протумачено слово, па би се отуд то слово налазило у свима каснијим преписима или изводима Немањине биографије. (Видети о томе и моју „Хронологију живота и владања Стевана Немање“ стр. 143—147.)

2. — По писању Стевановом (Немањино житије, стр. 20), Немања је горео од жеље да гради храмове. И стога чим је дошао на владу — „И ка-

¹⁷⁾ В. Ђоровић, н. д. стр. 22 — Превод М. Башчића, Старе срп. биографије, СКЗ. Београд, 1924, стр. 34.

¹⁸⁾ Ђ. Даничић, н. д. стр. 8.

¹⁹⁾ Ђ. Даничић, н. д. стр. 9, 13.

Сад да видимо шта би се из ових писања дало извести у погледу конструкције система деоног владања. — Пре свега, из Доментијановог писања се сасвим јасно види да су како Немања тако и његова браћа имали своје делове отачаства, тј. своје деоне кнежевине. Али док је Немања владао у свом делу отачаства, у својој деоној кнежевини, дотле је његов најстарији брат владао својим делом и целом српском земљом. — Сад да видимо какву је власт могао имати тај најстарији брат, као велики жупан, у односу на Немању, као деоног жупана. Немањин најстарији брат, велики жупан, био би велики господар, господар свему свету српске земље, он би, дакле, владао целом српском земљом. Његов престо звао би се велики престо отачаства, тј. престо целе државе, свакако у Расу. Немања би, према томе, морао бити помањ господар, господар једног дела српског света. Он би, дакле, владао једним делом српске земље, једним делом државе. Он би морао имати своју престоницу, своје „столно место“ и свој престо у њему. Каква је била Немањина власт? — По Стевану и Доментијану, Немања би у границама свога дела, своје деоне кнежевине, могао радити што му срце жели, јер би тако, по Немањиним

да је он дошао (на владу), нимало не каснећи поче журно зидати храм пресвете Богородице“, вели Стеван — Немања се дао на зидање једног манастира у свом делу отачаства, тј. у својој деоној кнежевини, свакако у свом столном месту. А убрзо после тога сазидао је и други манастир, опет у Топлици, у својој деоној кнежевини. Према томе, први манастир (по Стевану — св. Богородице, по Сави — св. Николе) морао је бити грађен 1159/1160 год., а други свакако 1161/62 год. Краљ Стеван и монах Доментијан кажу да су Немањина браћа негодовала и замерала Немањи што гради манастире не договарајући се са њима. А то би онда морало значити да су и његова браћа заједно с њим, у то време, морала бити на власти у Рашкој. Немања, дакле, почев од 1159 год. није владао сам, као деони жупан, него је морао владати заједно са својом старијом браћом. Према томе, Немањин најстарији брат морао је постати рашки велики жупан 1159 год., када је и Немања дошао на владу као деони жупан.

Иако су браћа замерала Немањи што диже манастире, ипак између њих и Немање није дошло до отвореног непријатељског сукоба из тога разлога. Јер Стеван и Доментијан кажу да је Немања и после тога живео са својом браћом заједно, тј. да је и даље с њима заједно владао. Свакако су догађаји који су убрзо затим наступили, грчко-угарски ратови морали учинити да између Немање и његове браће није дошло до борбе. Рашки велики жупан, као што знамо, био је Манојлов вазал, и стога је био дужан да Манојлу помаже с помоћном војском у том ратовању, па стога за Немањину браћу није био погодан момент да се обрачунају са Немањом у то време. До отвореног сукоба и борбе између браће дошло је стога тек 1167 год., како се то из писања Хиландарског летописца и писања Никите Хонџага да закључити, дакле по завршетку грчко-угарског рата, свакако у другој половини те године, када је Немања срушио са власти своју браћу и завладао сам Рашком као велики жупан.

Велики жупан Првослав, како се из писања Кинамовог да видети, био је на власти у Рашкој у време смрти угарског краља Гејзе II (маја 1161 год.), и за време распре око угарског престола после његове смрти, односно до њеног завршетка, када га је Манојло збацио са власти. То би онда значило да је Првослав био на власти у Рашкој, као велики жупан, извесно време пре и после 1161 год. — Из писања пак Савиног и Стевановог,

речима, могла радити и Немањина браћа у својим деоним кнежевинама. Јасно би само по себи било да је Немања овакву власт могао имати само ако би се радило о стварима које би се тицале искључиво њега и његове деоне кнежевине. У границама своје деоне кнежевине и у границама локалних интереса његових и његове кнежевине он би владао, дакле, самостално и независно од великог жупана. — Али Немањин најстарији брат, велики жупан, владао би целом државом. Он је стога морао владати и оним светом и оном територијом који су сачињавали Немањину деону кнежевину. Очеvidно би било да Немањин најстарији брат, велики жупан, није могао имати непосредну власт у Немањиној деоној кнежевини, јер је ту власт имао Немања. Он би стога у Немањиној деоној кнежевини могао имати само посредну, врховну власт. Он би, дакле, Немањиним деоним кнежевином могао владати само преко Немање. Рашки велики жупан владао би, дакле, како би се рекло по Дукљанину, државом и својом браћом. — Из тога разлога што је рашки велики жупан владао деоним кнежевинама преко деоних кнежева, он је морао, када се радило о питањима која су се односила на целу државу, па дакле и на

како смо то напред видели, произлазило би да је у то исто време био на власти у Рашкој, као велики жупан, Немањин најстарији брат. Ако би ова хронологија била тачна, онда би морао бити тачно и то да је Немањин најстарији брат морао бити истоветна личност са рашким великим жупаном Првославом. А ако су Првослав и Деса били Немањина старија браћа, онда је Немањин отац морао бити Урош I, као што смо то раније, на два друга начина, извели. Пошто је Урош I тако имао више синова, то је после његове смрти морао наступити случај деоног владања. И како је Немања завладао, као деони жупан, 1159 год., то је Урош I морао те године умрети. У власти су га морали наследити његови синови: Првослав, Деса, Страцимир и Немања. Урошеву власт великог жупана морао је наследити најстарији син му Првослав. Ако би тако било, онда би из тога даље произлазило: 1) да онај рашки велики жупан о коме Кином говори на стр. 113 свога дела није могао бити Десин брат, него отац, 2) да је Урош I био онај рашки велики жупан који је 1150 год. водио рат са Грцима, 3) да је Белошев отац био зет по сестри рашком великом жупану Урошу I, и 4) да је Белош био Првославу, Деси, Страцимиру и Немањи брат од рођене тетке, Урошу I сестрић, а Гејзи II не рођени ујак, док су му Првослав, Деса, Страцимир и Немања били рођени ујаци. Тако су наша ранија излагања о овим стварима и на овај други начин утврђена.

Пошто је Немања 1167 год. орушио са власти свог најстаријег брата, великог жупана, то је он морао срушити са власти рашког великог жупана Првослава. Из тога би пак произлазило: 1) да је Манојло, кад је за време грчко-угарског рата збацио са власти Десу, поново вратио на власт Првослава, и 2) да је Урош I Првослава који се код Кинома на стр. 235 спомиње као Манојлов вазал Примислав морао бити рашки велики жупан Првослав.

И тако би се Првослав удавио у Ситници, за време битке код Пантиног, Деса је морао, после битке, избећи у Угарску, јер се у историским изворима помиње као моћан угарски дукс (Monum. German. histor. Script. Tom XIV, Hannoverae, 1883, p. 76). А са Страцимиром се Немања измирио и са њиме даље заједно владао, као што се то из писања Ансбертовог да видети. И тако би се завршила друга влада рашког великог жупана Првослава.

деоне кнежевине, сазивати деоне кнежеве на договор и саветовање. То су морали бити „велики савети“ Деони жупани су се морали одазивати овом позиву и морали су долазити неизоставно на састанак. Учествовање на великим саветима било је, дакле, не само право него и дужност деоних жупана. Ту дужност деоних жупана искористила су Немањина браћа да га домаме к себи, да ухвате њега и његове пратиоце и да их баце у тамницу, како то причају Стеван и Доментијац. Зато што је учествовао на овим великим саветима на којима се расправљало и већало о стварима које су се тичале целе земље, Немања је и могао рачунати године свога владања почев од дана када је постао деони владар, и када је поред владања својом деоном кнежевином учествовао и у владању целом државом.

*

Када је велики жупан Немања одлучио да се повуче и да власт преда својим синовима, сазвао је велики државни сабор. Отварању сабора претходило је веће одабраних бољара, како то из Савиног и Теодосијевог писања произилази. На том већу, како се из Стевановог писања види, учествовали су: Немања са својом женом Аном, Немањини синови Стеван и Вукан, епископ рашки Калиник и претставници деоних кнежевина, затим земаљски кнезови управљачи, војводе и војне старешине.²⁰⁾ Немања је овом скупу, како Сава прича, привео прво Стевана, и обраћајући се скупу рекао: „Овога имајте уместо мене. . .“ А затим је одржао Стевану кратку поуку о владању (да се труди о сваком добром делу у држави својој, да се стара о народу — „моме Израелу“ — да се брине о црквама и њеним служиоцима итд.). Затим је привео Вукана, прогласио га великим кнезом и одделио му земље које му даје у владарску власт,²¹⁾ и дао му исту кратку поуку о владању коју је дао и Стевану („и даде и њему заповести дане њоме“, тј. Стевану). А затим је поставио и Стевана и Вукана преда се и одржао им моралну поуку, и најзад, дао је заповед Вукану да се покорава Стевану, и да му буде послушан, а Стевану је дао заповед да има Вукана у почаст.²²⁾

Сад да видимо шта би се дало извести из овог писања Стевановог и Савиног, у погледу нашег питања.

1. — Из писања Савиног би произилазило да је Немања владалачку власт предао својим синовима Стевану и Вукану. Нема-

²⁰⁾ В. Ђоровић, Немањино житије од Стевана, стр. 39.

²¹⁾ Вукан је и пре овога имао у власти извесне земље, али њима није владао у своје име, него је њима управљао у име Немањино. Ако је пак тачно да је Вукан владао Зетом, Хвосном и Топлицом (нишком), онда би то био још један пример аналогije са Франачким деоним односима, у смислу којих, као што смо видели у првом делу расправе, једна деона краљевина није морала бити састављена од земаља које би сачињавале нераздељену просторну целину.

²²⁾ В. Ђоровић, Списи св. Саве; стр. 157/58. М. Башић, Старе срп. биографије, стр. 9 и 10.

њину власт великог жупана наследио је Стеван („овога имајте уместо мене“). Стеван је постао, дакле, велики жупан — господар државе, док је Вукан постао велики кнез и господар једног дела државе. Стеван и Вукан били су, према томе, једини носиоци владарске власти у Рашкој. Немања, дакле, није укинуо деоно владање у рашкој држави, оно је остало да постоји и после његове абдикације. На овом примеру деоног владања најјасније се види да се великожупанска власт наслеђивала и преносила само на једног владаоачевог сина. Исто тако, најјасније се види и то да је однос који је владао између великог жупана и деоних жупана (кнезова) био однос доминације, одн. однос субординације („Ти се поковавај и буди му послушан“). Овај пример је у исто време такође јасан и неубитан доказ да деоно владање није почивало на задругарском принципу.

2. — Овом већу, које је одржао Немања са одабраним бољарима, као што се из Стевановог писања види, били су присутни — сем Немање и његове жене Ане, синова Стевана и Вукана, као и епископа рашког Калиника — још и „приставници делом“ С обзиром на све досад изложено о систему деоног владања, мислим да би било јасно да овај израз не би могао значити ништа друго до „претставници делова“. Ко су то могли бити на овом већу одабраних бољара? — Немања је пре абдикације владао заједно са својим старијим братом Страцимиром. Како се Страцимир не помиње као учесник на овом већу, то би отуда произишло да је Страцимир морао умрети већ пре Немањине абдикације. Пошто је, дакле, Страцимир био једини деони кнез у време Немањине владе као рашког великог жупана, то би ти претставници делова могли бити само Страцимирови синови.²³⁾ А како су после Немањине абдикације његови синови Стеван и Вукан били једини носиоци владарске власти, то ови претставници делова, Страцимирови синови, нису могли бити владари. Зато Стеван ове претставнике делова свакако и наводи после архијереја Калиника, а на челу цивилних и војних старешина, помоћу којих су Немања и Страцимир управљали земљом. Из овога би онда произишло да синови деоних жупана (кнезова) нису могли имати ону власт коју су имали њихови очеви. Они, наиме, нису имали више уче-

²³⁾ На зиду цркве Ђурђеви ступови у Будимљи, крај Верана, постоји један натпис из којег се види да је оснивач ове цркве био жупан Стефан Првослав. Из натписа се види и то да је овај Стефан Првослав био синовац св. Симеона Немање. Он је, дакле, несумњиво морао бити син једног Немањиног брата. Али име тога брата није одржано, јер је од његовог имена и титуле остало само неколико слова. По Д. Анастасијевићу, који је овај натпис лично прочитао, тај остатак од отртог имена и титуле гласи „ели. . . а. . . ира“, По нашем мишљењу, ова слова би била остаци од првобитног натписа, великог кнеза Страцимира. Тако би овај Стефан Првослав био син великог кнеза Страцимира, и синовац Немањин. Титулу великог кнеза носио је и Немањин син Вукан. Такву титулу морао је имати и деони владар Страцимир. Њега Ансберт назива „comes praepotens“, а говорећи о Немањи и Страцимиру назива их „magni comites de Seruigia

шћа у врховној политичкој власти, у управљању целом земљом, као што су то имали њихови очеви, деони владари. Њихова власт се морала ограничити само на локалну власт у деоној кнежевини њиховог оца.

И тако, видимо: како се у систему деоног владања вршио пренос владарске власти у време Мутимирово, тако се вршио и у време Немањино. Великожупанска власт преносила се увек, од почетка постојања деоног владања, на једног владарског сина. „Овога имајте уместо мене“ — каже велики жупан Немања, по речима Саве Немањића, на већу бољара и властеле о свом једном сину, Стевану. „Наследи га првенац син Прибислав“ — каже Порфирогенит о једном сину великог жупана Мутимира, Прибиславу. Стеван је наследио Немањину власт великог жупана, Прибиславу Мутимирову. Из тога би произлазило ово: Било да је велики жупан имао једног било да је имао више синова, великожупанску власт је увек наслеђивао само један син. Постојао је, дакле, континуитет великожупанске власти у једној физичкој личности. И када је било више владара, држава је увек задржавала форму монархије. Постојао је, дакле, континуитет монархиске форме владања

Великожупанска власт била је врховна политичка власт која је обухватала целу територију државе, како у случају самовладе тако и у случају деоног владања. Али се великожупанска власт, у случају деоног владања, разликовала од великожупанске власти у случају самовладе у томе што је велики жупан над оним деловима државне територије који су сачињавали деоне кнежевине имао посредну власт. Он је тим деловима своје државе владао преко деоних жупана. — Власт великог жупана, при деоном владању, била је заснована на принципу доминације, у односу на власт деоних жупана. Али власт деоних жупана имала је један јак ослонац против ове доминације. Један деони жупан није држао своју власт од великог жупана, свога брата, него је ту власт држао по праву наслеђа од великог жупана, свога оца. То би био један од битних и карактеристичних елемената деоног владања. Зато је деони жупан, у границама своје деоне кнеже-

et Grassiak тј. Rassaia). Страцимир је, дакле, по писању Ансбертовом, носио титулу великог кнеза. Ако би тако било, онда би то морало значити да је Немања приликом измирења са Страцимиром овоме признао титулу великог кнеза, као накнаду за изгубљено прече право на рашки престо и на титулу великог жупана. Овај натпис, по нашем мишљењу, слаже се са Ансбертовим писањем. — Љ. Ковачевић, који је имао извјештај да је остатак од натписа гласио „Великаго... омира“, изводио је да је овај Стефан Првослав био син рашког великог жупана Тихомира. Овај Тихомир пак био би, по њему, најстарији Немањин брат, и најстарији син Завидин. Ми смо пак видели да Завида није био Немањин отац, него Урош I. Према томе, рашки велики жупан који би се звао Тихомир Завидовић није могао постојати. А напред смо видели и то да се Немањин најстарији брат звао Првослав. (Видети: Љ. Ковачевић, н. д. стр. 54 и Богословље, VI, стр. 72, чланак Д. Анастасјевића.)

вине, у питањима која су се тичала искључиво његове деоне кнежевине, био самосталан и независан од великог жупана. — Велики кнез Вукан добио је своје земље и своју власт од Немање, а не од Стевана. Влада великог жупана Стевана била је, дакле, несумњиво деоно владање, а не његова самовлада. Немања, дакле, није укинуо деоно владање у Рашкој, — оно је остало да постоји и после његове абдикације.

Из свега досад изложеног о деоном владању произилазило би да је систем деоног владања у рашкој и зетској држави од свога постанка па до краја XII века морао почивати на овим принципима:

1. — Сви синови владара државе, ако их је било више, наслеђивали би владарску власт и сви би постајали владари.

2. — Наслеђивање владарске власти ишло би по принципу неједнаких права на земљу и власт. Само један син наслеђивао би власт над целом државом и постајао владар државе (велики жупан, кнез, краљ); остали синови наслеђивали би тако да би сваки од њих добио власт само над једним делом државе и постајао владар дела државе (жупан, кнез, велики кнез „дела отачаства“). Владари делова државе не би, дакле, држали своју власт од владара државе, свога брата, него од претходног владара државе, свога оца.

3. — Власт владара државе над оним деловима државе који су сачињавали деоне кнежевине и биле у власти деоних владара била би посредна, тј. владар државе би тим деловима владао преко деоних владара.

4. — Владар државе би, стога, кад се радило о пословима који су се тичали целе државе, па дакле и деоних кнежевина, морао сазивати деоне владаре на договор и саветовање. Деони владари били би дужни да се тим позивима неизоставно одазивају.

5. — Власт владара државе била би врховна власт. Владар државе би био врховни господар деоних владара.

6. — У границама својих деоних кнежевина владари делова би владали и управљали самостално свима пословима који би се тичали искључиво њихових деоних кнежевина и њих самих.

7. — Учествујући у „великим саветима“, деони владари учествовали би и у врховној владарској власти. Они би на тај начин учествовали у владању и управљању целом државом.

8. — Синови владара државе наслеђивали би власт свога оца и зато би наслеђивали и право учешћа у врховној владарској власти. Синови деоних владара наслеђујући власт свога оца наслеђивали би само његову деону власт. Синови деоних владара губили би право учешћа у врховној владарској власти ако би се десила промена на престолу, а то би право прелазило на рођењу браћу новог владара државе. Синови деоних владара, у том

случају, не би били владари. Њихова власт била би управна власт у границама деоне кнежевине њиховог оца. Они би на тај начин постајали врховни слој властеле и бољара.

9. — Систем деоног владања у Рашкој и Зети, тако изграђен, гарантовао је јединство државне власти и територије. Деоно владање у рашкој и зетској држави није стога доводио до распадања државе на више мањих држава.

Овим завршавамо наша разматрања о деоном владању и деоним кнежевинама у рашкој и зетској држави од почетка њиховог постојања па до краја XII века. Случајеви деоног владања и деоних кнежевина после овог времена захтевали би посебну расправу.